

НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94(6)"1890/1950"](045)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-30-2>

Священко З.В.

<http://orcid.org/0000-0001-5845-3115>

Скрипник О.М.

<http://orcid.org/0000-0003-1904-3468>

ПАНАФРИКАНІЗМ – ПЕРШИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ В АФРИЦІ: ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАПРИКІНЦІ XIX – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ.

Стаття присвячена дослідженню першого ідейно-політичного руху в Африці – панафриканізму, його зародженню і розвитку наприкінці XIX – на початку XX ст. З'ясовано його географічні та хронологічні рамки. Доведено, що панафриканізм зародився з ініціативи африканської діаспори наприкінці XIX – початку XX ст. XVIII ст. скоріше є етапом пробудження панафриканської думки, зародження тенденцій, у руслі яких почав формуватися комплекс ідей, що надалі склали концептуальне ядро цієї течії. Наголошується, що ідейні рамки панафриканізму почали конструюватися саме в США. Приділено увагу впливу аболіціонізму та еміграціонізму на розвиток ідей панафриканізму. Акцентовано увагу на тому, що незважаючи на різноманітність та дискусійність дефініцій, більшість дослідників схильні бачити в панафриканізмі, як мінімум, дві взаємопроникні складові: інтелектуальну традицію та суспільно-політичний рух.

Охарактеризовано рішення Лондонської Панафриканської конференції 1900 р., що назавжди залишиться знаковою подією, під час якої було продекларовано цілі та цінності руху, а також панафриканських конгресів (1919 р., 1921 р., 1923 р., 1927 р., 1945 р.), які сприяли підвищенню міжнародної обізнаності про расизм і колоніалізм та заклали основу для політичної незалежності африканських націй. Приділено увагу літературно-філософській і політичній течії «негритюд», яка стала певним відгалуженням панафриканізму і була спрямована на культурне самоутвердження всіх людей Африки та людей африканського походження.

Зроблено висновок, що панафриканізм став тим «позитивним націоналізмом» в континентальному масштабі, який дозволив африканським країнам та народам усвідомити необхідність єднання та взаємодії заради звільнення з-під колоніального гніту та подальшого розвитку.

Ключові слова: Африка, США, панафриканізм, африкано-американці, панафриканські конгреси, «негритюд».

Ідеї духовного відродження Африки, її визволення від колоніального поневолення почали оформлятися в цілісний теоретичний комплекс на рубежі XIX – XX ст. У другій половині XIX ст. сформувалися, принаймні, чотири ключові принципи панафриканізму: самовизначення, самоцінність, самоврядування та солідарність. Кожен з них у тому чи іншому контексті знайшов відображення в гаслі, що набирало популярності, «Африка для африканців». Панафриканізм став першим ідейно-політичним рухом, що

зародився з ініціативи африканської діаспори з метою об'єднання африканців для боротьби проти расового гноблення, а з 1950-х рр. став рухом за визволення усіх народів Африки, згуртування визвольних сил у боротьбі з колоніалізмом і расизмом.

Вивчення африканської тематики має важливе значення для міжнародної участі України в ситуації невпинного розширення та інтенсифікації глобальних зв'язків, на чому наголошується і у публікаціях останніх років [1]. Поки що вона була предметом лише поодиноких праць у вітчизняному дискурсі. Між тим, без її ґрунтовної розробки вітчизняна історіографія всесвітньої історії і світового політичного розвитку залишиться неповною.

Історіографію проблеми становлять праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Однією із перших монографій присвячених panaфриканізму стала праця Адекунле Аджали «Панафриканізм: еволюція, розвиток та перспективи» [2], в якій, на жаль, його чітке визначення відсутнє. Одним з найвідоміших сучасних дослідників panaфриканізму є Хакіма Аді, його дослідження «Панафриканізм: Історія» містить історію окремих осіб та організацій, які прагнули об'єднати всіх африканців як основу для прогресу та звільнення [3]. Британський історик-африканіст Джордж Шепперсон виділяв «панафриканізм» та «Панафриканізм» і визначав їх як рухи різного ступеня ефемерності [4]. Його німецький колега Імануель Гейсс бачив у panaфриканізмі не лише рух (насамперед політичний), а й концепт, за яким криється «складна та маловивчена історія» [6].

Окремим аспектам проблеми, що досліджуються в розвідці присвячені праці Дж. Гюеста [6], П. Еседебе [7; 8], Т. Мартіна [9], Г. Мартіна [10] та ін.

З доробку вітчизняних науковців необхідно відзначити праці В.К. Гури [11], С.Є. Гуцало [12], К.О. Княздвірської [13], які дотично порушують згадану у статті проблематику. Їх дослідження більше стосуються проблем африканської інтеграції та демократизації африканського суспільства, окремі містять країнознавчі дослідження. Однак загалом вище означена проблема ще не була предметом активного наукового інтересу вітчизняних істориків, а тому стала предметом нашого аналізу.

Мета статті – дослідження процесу зародження та розвитку ідей panaфриканізму наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. та їх впливу на розвиток національно-визвольного руху та антиколоніальної боротьби народів Африки.

Панафриканізм – одне з найскладніших глобальних та багатовимірних явищ. На думку нігерійського історика Пітера Еседебе, приречений на провал – panaфриканізм став одним із найбільш суперечливо інтерпретованих феноменів [8, р. 109]. Його географічні та хронологічні рамки рухливі та нерідко залежать від його інтерпретацій. У сучасній історіографії все частіше говорять про його «стару» та «нову» версію [6, р. 240]. Список «праотців» течії, представлений іменами Оттоби Кугоано (Джона Стюарта; бл. 1757 – після 1791 р.), Принса

Холла (бл. 1735–42–1807 рр.), Едварда Блайдена (1832–1912 рр.), Марта Делані (1812–1885 рр.) та інших, продовжується ще довшим переліком імен «батьків-засновників»; серед них видатні вчені, політичні та громадські діячі: Вільям Дюбуа (1868–1963 рр.), Генрі Сільвестр Вільямс (1869–1911 рр.), Маркус Гарві (1887–1940 рр.), Джордж Падмор (1903–1959 рр.), Кваме Нкрума (1909–1972 рр.) та ін.

Одне з останніх і найпоширеніших визначень panafricanism звучить так: «Панафриканізм – водночас інтелектуальний, культурний, соціальний, політичний, економічний та художній проєкт, який закликає всіх людей африканського походження, як на континенті, так і в діаспорі, до об'єднання та звільнення» [14, р. 8].

Незважаючи на різноманітність та дискусійність дефініцій, більшість дослідників схильні бачити в panafricanismі, як мінімум, дві взаємопроникні складові: інтелектуальну традицію та суспільно-політичний рух.

Панафриканізм зародився з ініціативи африканської діаспори наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Хоча перші дослідники течії вважали, що початок panafricanismської думки виходив від чорних американців і британців, що звільнилися від кайданів рабства і був нерозривно пов'язаний з аболіціоністським рухом. І. Гейсс вів відлік історії «протопанафриканізму» з моменту опублікування Оттобою Кугоано твору «Думки та почуття про зле і нечестиве рабство і торгівлю людськими істотами» (1787) [5, р. 188]; його колега П. Еседебе датував початок формування panafricanismської думки роком ратифікації Декларації незалежності США (1776) [8, р. 109]. Незважаючи на прагнення дослідників надати більшої ваги panafricanismу шляхом його «одавнення», кінець ХVІІІ ст. можна назвати його початковою стадією лише з уточненнями. ХVІІІ ст. скоріше є етапом пробудження panafricanismської думки, зародження тенденцій, у руслі яких почав формуватися комплекс ідей, що надалі склали концептуальне ядро цієї течії.

Значний вплив на виникнення ідей panafricanismу мав рух, який через роки стануть іменувати еміграціонізмом або «Назад в Африку», засновником якого вважається Прінс Холл, бостонський аболіціоніст, відомий як творець першої «чорної» масонської ложі. Його ще називали «батьком громадянських прав»: він вважав за краще покращувати життя чорних бостонців легітимними способами, зокрема петиціями. Відомою є його петиція, яка ввійшла в історію під назвою «Бостонський план» датована 4 січня 1787 р. «Бостонський план» був направлений в Палату представників Массачусетса, у ньому містилося прохання про сприяння рееміграції вільних африкано-американців до Африки [15]. Очікувалося, що репатріанти, а ними мали бути найбільш освічені африкано-американці, які за власним бажанням поїдуть до Африки на незаселені землі, створять там власну державу з конституцією, християнською церквою, школами і цим виконають цивілізаторську місію, посприявши

«порятунку своїх братів-язичників». Переселенці мали підтримувати тісні зв'язки із США [15].

Засновником руху «Назад до Африки» вважається Пол Каффі (1757/9–1817), земляк та молодший сучасник П. Холла, судновласник і торговець, квакер, можливо, найбагатший африкано-американець свого часу [16, р. 24]. Він вирішив створити колонію для чорношкірих американців у Сьєрра-Леоне, саме цю країну він вважав найбільш підходящим місцем для переселення вільних чорних американців. Як відомо, ініціативи щодо створення «Провінції Свободи», «процвітаючих колоній в Африці» [17] вилилися в освоєння реємігрантами території Сьєрра-Леоне та утворення Ліберії (1821).

На думку Г. Л. Гейтса-молодшого, справжніми послідовниками П. Каффі стали Мартін Робісон Делані (1812–1885), Генрі Хайланд Гарнет (1815–1882), Генрі МакНіл Тернер (1834–1915) та Маркус Гарві (1887–1940) [18]. Їх діяльність мала значний вплив на формування принципів та риторики панафриканізму.

Ще до виникнення панафриканізму деякі африканські націоналісти приділяли цій проблемі досить багато уваги. Одним з перших був Едвард Блайден, який на початку 70-х рр. XIX ст. висунув ідею створення єдиної держави на території Західної Африки. Він вважав, що основою цього адміністративно-територіального формування повинна стати Ліберія.

Виступаючи з вимогами «духовної деколонізації» Африки (1872), він протестував проти поневолення та знищення африканської культури західною, підкреслював її самобутність, спростовував тези білих расистів про «расову неповноцінність» темношкірих африканців, і навіть йшов далі в їхньому протиставленні. Так, він вважав Африку колыскою світової цивілізації, а у своєму вченні про «африканську особистість» стверджував, що для європейців характерні суто матеріалізм та індивідуалізм, войовничість, конкуренція та культ науки, а африканцям властиво духовне начало, зв'язок з природою, природність і доброзичливість, що викликано особливими традиційними інститутами та системою цінностей, пов'язаних з географічним та соціальним середовищем [19, р. 4-5].

Е. Блайден вважав, що територію Ліберії необхідно значно розширити за рахунок територій сучасної Гани і Беніна. Він мав кількох послідовників у західноафриканських країнах, включаючи Джеймса Джонсона в Сьєрра-Леоне, разом з яким ратував за африканізацію навчання та пропонував створити університет Західної Африки. Ідеї Е. Блайдена вплинули на погляди таких важливих постатей панафриканізму XX століття, як Маркус Гарві, Джордж Падмор та Кваме Нкрума [10].

Більшість дослідників погоджуються з тим, що ідейні рамки панафриканізму почали конструюватися саме в США. Американський ландшафт забезпечував необхідні умови для переосмислення африкано-американцями свого становища. Але сама поява слова панафриканський пов'язується з Великою Британією

(Лондоном), де зусиллями адвоката Генрі Сільвестра Вільямса (1869–1911) була створена «Африканська Асоціація» (1897) [20, р. 148] та ініційовано проведення першого великого тематичного заходу – Лондонської Панафриканської конференції 1900 р., що назавжди залишиться знаковою подією, під час якої було продекларовано цілі та цінності руху. Однак прикметник «панафриканський» (pan-African) було зафіксовано у США, як мінімум, за сім років до її проведення. У серпні 1893 р. у Чикаго відбувся Конгрес з Африки (Congress on Africa), який, за словами його секретаря Фредеріка Перрі Нобла, що склав докладний звіт про форум, «змусив пресу здивовано вигукнути, а світ, як ніколи раніше, усвідомити, що Африка – частина співдружності націй, а її народи – новий чинник історії» [21]. Переважна більшість делегатів були африкано-американцями. Під час заходу було представлено доповіді, які висвітлювали широке коло проблем. 14 серпня – день відкриття Конгресу – розпочався з обговорення географії та історії, 15 серпня був оголошений «днем кольорових людей» (colored people's day), 16 серпня було присвячене мовам і літературі, 17–19 серпня – проблемам соціології, работоргівлі, освіти, 20 серпня – релігії та місіонерству [21].

У одному з розділів звіту про результати роботи конгресу Ф. П. Нобл навів слова кореспондента чиказької газети «The Advance»: «Цей грандіозний конгрес, безперечно, був одним із найпримітніших зібрань останніх років за мірками будь-якої країни. У нас були пан-пресвітеріанська, пан-методистська, пан-англіканська, пан-місіонерська та пан-конгрегаціоналістська ради. Їх масштаб і важливість перевершили всі очікування. Але нічого не перевершило за значимістю пан-африканську конференцію» [21]. Дати проведення Чиказького Конгресу, згідно з твердженням П. Еседебе, цілком «можна вважати початком панафриканського руху» [7, р. 39].

Крім того, на думку одного з найвідоміших сучасних дослідників панафриканізму Хакіма Аді, «загальна орієнтація Конгресу зберегла євроцентристське уявлення про африканця як про суб'єкта, а не агента, і про необхідність принести “цивілізацію” та торгівлю в Африку ззовні» [3, р. 19]. Тому США можуть претендувати на звання батьківщини слова «панафриканський».

Згідно з твердженням І. Гейсса, «аболіціонізм по обидві сторони Атлантичного океану, вільні афро-американці в США (а також Британської Вест-Індії) та Сьєрра-Леоне прямо і опосередковано допомогли створити ті сучасні еліти у Новому Світі та Африці, які змогли сформулювати ідею панафриканізму, перекласти її у форми політичної агітації та дії у XX ст.» [5, р. 188].

Організаційно панафриканізм оформився на Лондонській конференції її представників 1900 р., яку вважають Першою Панафриканською конференцією. К. Княздвірська зазначає, що вже на цій конференції виокремились основні тенденції розвитку його ідеологічних спрямувань, зокрема, поміркована,

виразником якої став ініціатор конференції, адвокат Сильвестр-Уільямс, та радикальна, на чолі з доктором В. Дюбуа. У подальшому, визначальні заслуги останнього полягали не тільки в розвитку африканської політичної думки, але й в дієвій участі у розробці першочергових вимог panaфриканізму, а також в організації перших panaфриканських конгресів [13, с. 364].

На думку згаданого вище доктора В. Дюбуа, одного з найактивніших ініціаторів і учасників усіх п'яти «panaфриканських» конгресів, значення цієї конференції зводилось до того, що тут вперше було введено термін «panaфриканський» [22, с. 23].

Лондонська конференція тривала з 23 по 25 липня 1900 р. У ній взяли участь 37 делегатів і близько 10 інших учасників і спостерігачів [9, р. 207] з Африки, Вест-Індії, США та Великої Британії. Головуючий – єпископ Олександр Уолтерс у своїй вступній промові «Випробування та страждання кольорової раси в Америці» зазначив, що «вперше в історії чорношкірі люди збиралися з усіх куточків земної кулі, щоб обговорити та покращити стан своєї раси, відстоювати свої права та організовуватися, щоб вони могли зайняти рівне місце серед нації» [23, р. 284-285]. Доповідачі протягом трьох днів торкалися різноманітних аспектів расової дискримінації. Кульмінацією конференції стало перетворення Африканської асоціації (створеної Сильвестром Вільямсом у 1897 р.) у Panaфриканську асоціацію, впровадження одноголосно прийнятого «Звернення до народів світу» (склав В. Дюбуа), надісланого главам держав, в яких жили люди африканського походження. У зверненні Сполучені Штати та імперські європейські країни закликали «визнавати та захищати права людей африканського походження», а також поважати цілісність і незалежність «вільних негритянських держав Абіссинії, Ліберії, Гаїті тощо» [24].

Документи Лондонської конференції займають особливе місце в історії panaфриканського руху. У них сформульовані основні думки та ідеали, якими рух керувався аж до Другої світової війни.

Звернення, підписане головою комітету В. Дюбуа, а також його президентом єпископом Олександром Уолтерсом, віце-президентом Генрі Б. Брауном і генеральним секретарем Сильвестром-Вільямсом, було опубліковано та надіслано королеві Англії Вікторії. Також планувалося створити постійну Panaфриканську асоціацію в Лондоні з відділеннями за кордоном. Незважаючи на ці амбітні плани, заклики учасників конференції не справили великого враження на європейські імперські держави, які контролювали політичну та економічну долю Африки [25].

Після Першої світової війни В. Дюбуа відродив Panaфриканські конгреси. Перший panaфриканський конгрес був організований ним у Парижі в лютому 1919 р., під час роботи Паризької мирної конференції. В. Дюбуа, який був присутній на конференції як спеціальний представник Національної асоціації сприяння розвитку кольорового населення (NAACP), звернувся до президента Вудро Вільсона. У листі до Вільсона він закликав американський уряд

розпочати комплексне дослідження поводження з чорношкірими солдатами. Крім того, Дюбуа висловив надію, що мирний договір стосуватиметься і «майбутнього Африки» та надаватиме самовизначення колонізованим народам [24]. Стимульований зустріччю світових лідерів і обговоренням майбутнього колоніальної Африки, Дюбуа запропонував створити Панафриканський конгрес.

На Першому конгресі були присутні 57 делегатів від 15 країн, зокрема від 9 африканських колоніальних адміністративних територій, протекторатів та незалежних держав. У рішеннях конгресу висувались вимоги визнання за африканцями права на користування природними ресурсами континенту, права на освіту, права на доступ до владних структур, а також підкреслювались нагальні потреби остаточної ліквідації залишків рабства в Африці, припинення колоніальної експлуатації африканського населення, збільшення витрат на соціальні запити мешканців континенту. Епохальне значення першого Панафриканського конгресу полягало в тому, що вперше в історії представники африканців заявили про свої вимоги на міжнародній арені як самостійна організована сила і, по-друге, вперше в історії про доленосні потреби африканців говорили від імені самих африканців [26, с. 6].

Другий Панафриканський конгрес відбувся в серпні-вересні 1921 р. спочатку в Лондоні, а потім в Брюсселі та Парижі. Він свідчив про швидке поширення популярності панафриканського руху, так як у зустрічах брали участь представники з Америки, Карибського басейну, Європи та Африки. Всього 113 делегатів, зокрема 41 – з Африки [13, с. 364].

Учасники конгресу повторювали попередні панафриканські реформістські ідеї, засуджуючи імперіалізм в Африці та расизм у Сполучених Штатах. Крім того, делегати вимагали місцевого самоврядування для колоніальних підданих, а В. Дюбуа наголосив на необхідності посилення міжрасових контактів між представниками чорної інтелігенції та тими, хто стурбований політичним та економічним статусом колоніальних народів [22, с. 287]. Під час роботи конгресу було прийняте «Звернення до світової громадськості», в якому містилась вимога визнання рівноправності для людей всіх рас. Конгрес закликав колоніальні держави враховувати інтереси колонізованих народів, а Лігу Націй – створити міжнародне бюро для вивчення негритянської проблеми [13, с. 364].

Відомо, що В. Дюбуа на чолі делегації конгресу відвідав штаб-квартиру Ліги Націй в Женеві, де особисто передав відповідну петицію як офіційний документ конгресу [27, р. 19]. На конгресі також було здійснено спробу організованого оформлення панафриканістського руху. З цією метою був, зокрема, заснований його постійний секретаріат, діяльність якого виявилась, втім, не досить успішною та нетривалою [27, р. 20].

У 1923 р. Панафриканський конгрес зібрався на дві окремі сесії в Лондоні та в Лісабоні. У Лондоні обговорювались проблеми Африки та завдання

розвитку континенту в інтересах самих африканців, а також опрацювалися підходи до визначення позиції стосовно африканських расистських режимів. У Лісабоні було проведено panaфриканську конференцію з питань стану справ у португальських колоніях [28, р. 183]. Дослідники вважають, що конгрес виявив відносну слабкість «панафриканістського впливу», котра обумовлювалась відсутністю міцної бази на Африканському континенті та сталих зв'язків з представниками африканської громадськості, а також недостатню згуртованість самого руху [13, с. 365].

Четвертий Панафриканський конгрес відбувся у Нью-Йорку в 1927 р., з 208 його учасників, які представляли двадцять два американських штати і десять іноземних держав, було лише декілька африканців із Золотого берега, Сьєрра-Леоне, Ліберії та Нігерії. Більшість делегатів були чорношкірими американцями, багато з них були жінками. Конгрес був в основному профінансований Едді В. Гантон і Жіночою міжнародною лігою за мир і свободу, міжрасовою організацією, яка була заснована в 1919 р. противниками Першої світової війни [24]. Конгресом була прийнята резолюція з шести пунктів, яка лише підтвердила основні вимоги попередніх конгресів, нічого нового до них не додавши.

Велика депресія, яка розпочалася у 1929 р., а потім Друга світова війна, зумовили призупинення роботи Панафриканського конгресу на 18 років. Але могутнє піднесення національно-визвольного руху африканських народів після закінчення Другої світової війни активізувало і panaфриканський рух.

У 1945 р. організований рух відродився в Манчестері (Велика Британія), де з 15 по 21 жовтня 1945 р. проходив п'ятий Панафриканський конгрес. Визнаючи історичний внесок В. Дюбуа в panaфриканський рух, делегати призначили його президентом конгресу. Конгрес у Манчестері став переломним моментом в історії panaфриканізму. Вперше на зустрічі були присутні представники політичних партій з Африки та Вест-Індії. На відміну від попередніх конгресів, склад його делегатів був не тільки більш чисельний, але й представляв, переважно, африканські антиколоніальні сили, внаслідок чого, керівництво рухом переходить до молодих африканських націоналістів, які виступали з концепціями політичної та духовної деколонізації Африки, з-поміж яких К. Нкрума, Б. Азікве, Дж. Кеніата [13, с. 365]. Крім того, учасники Конгресу однозначно вимагали покласти край колоніалізму в Африці і закликали колоніальних підданих страйками і бойкотами припинити соціальну, економічну та політичну експлуатацію континенту колоніальними державами.

Такі документи конгресу, як «Заява колоніальним державам», «Звернення до колоніальних народів світу» [29] та інші, що викривали колоніальну політику та закликали народи до боротьби проти політичного та економічного гноблення, свідчили про злиття panaфриканізму з національно-визвольними рухами і висували завдання повного скасування колоніального панування.

В прийнятому конгресом зверненні відзначалось: «Всі колонії повинні бути вільні від іноземного контролю, як економічного, так і політичного». Водночас учасники конгресу, відмічаючи необхідність створення єдиного фронту боротьби проти колоніалізму, заявили про намір досягнення в майбутньому «політичної єдності» між африканськими народами, в першу чергу Західної Африки. На конгресі в Манчестері ідея союзу африканських народів після їх звільнення від колоніалізму була проголошена досить загально і без конкретного формулювання [29, с. 45]. Проте лідери panafricanізму схилились до бачення Африки в якості єдиного державного утворення у формі федерації або конфедерації.

Остаточна декларація Конгресу 1945 р. закликала колоніальні та підвладні народи світу об'єднатися та відстоювати свої права, щоб перемогти тих, хто прагне контролювати їхню долю. Учасники конгресу заохочували колонізованих африканців обирати власні уряди, стверджуючи, що отримання політичної влади для колоніальних і підвладних народів є необхідною передумовою для повної соціальної, економічної та політичної емансипації [9, р. 135]. Цю позицію підтримало нове покоління афроамериканських активістів, таких як актор і співак Пол Робсон, міністр і політик Адам Клейтон Пауелл-молодший, а також педагог і політичний активіст Вільям А. Хантон-молодший, які дедалі більше цікавились долею Африки [24].

По закінченні роботи конгресу, який прийняв Програму panafricanського націоналізму, був створений координаційний орган panafricanського руху – Робочий комітет – головою якого став В. Дюбуа, а генеральним секретарем К. Нкрума [30, с. 195-196].

Хоча Panafricanським конгресам бракувало фінансової та політичної влади, вони сприяли підвищенню міжнародної обізнаності про расизм і колоніалізм і заклали основу для політичної незалежності африканських націй. Такі африканські лідери, як Кваме Нкрума з Гани, Ннамді Азіківе з Нігерії та Джомо Кеніатта з Кенії, які згодом привели свої країни до політичної незалежності, були серед учасників конгресів. У травні 1963 р. вплив цих людей сприяв формуванню Організації африканської єдності (ОАЄ), асоціації незалежних африканських держав і націоналістичних груп [24].

Необхідно згадати те, що у 1920–1930-х рр. починають з'являтися певні інтерпретації та відгалуження panafricanізму. Одним із них була літературно-філософська політична течія «негритюд», спрямована на культурне самоутвердження всіх людей Африки та людей африканського походження. На відміну від panafricanізму, зорієнтованого радше на англо-саксонський світ, франкомовний негритюд увібрав у себе переважно європейський дискурс про Африку [31]. Його об'єктивна роль полягала в утвердженні в суспільній свідомості колоніальних країн уявлення про цінність африканської культури

для людського співтовариства, що сприяло подоланню комплексу меншовартості колонізованих.

Основоположниками «негритюду», вважаються сенегалець Л.С. Сенгор, мартініканець Е. Сезер та гвіанець Л.Г. Дамос, які познайомилися в 1931 р. і почали в 1934 р. в Парижі видання літературно-філософського журналу «Чорний студент» (виходив до 1941 р.), що став організаційно-концептуальним центром руху.

Авторство самого терміна «негритюд», зафіксованого в 1932 р., закріплено за Сезером (що неодноразово підтверджував і Сенгор, який користувався паралельно терміном «негритянство») [32, р. 31]. Спочатку негритюд був спрямований проти європоцентризму і політики насильницької культурної асиміляції як елементу політичного і соціального гноблення, зодного боку, і нарасово-етно-культурне (а потім і державно-політичне) самоствердження колонізованих афро-негритянських за своїм походженням (а потім і всіх негроїдних) народів [32, р. 35].

Сучасна «Літературознавча енциклопедія» дає таке визначення негритюду: «Ідеологічна концепція національного руху, започаткована у 30-ті рр. ХХ століття, поширена в деяких, переважно франкомовних країнах Африки як реакція на асиміляцію французькими колонізаторами; заперечення концепції європоцентризму, переорієнтація на іманентні етноментальні цінності, повернення “своїй расі значної енергійності, віри в себе, що розбивалася вщент упродовж віків”...» [33, с. 111].

Проголошена прихильниками «негритюду» мета полягала, у відповідності з визначенням Л. Сенгора, в культурному визволенні континенту, «в об'єднанні культурних цінностей цивілізації Чорного світу, що відображені в житті та творчості чорних». Відродження Африки Л. Сенгор бачив, насамперед, в процесі самопізнання та самоствердження африканської особистості [34, р. 1-4].

Одного з організаторів Першого Панафриканського конгресу, афроамериканця В. Дюбуа, називають серед перших, хто замислювався про негритюд у всій його сукупності й специфічності [35, р. 36]. Його книга «Душа чорного народу» (1903) була спрямована проти приниженого становища чорних у Сполучених Штатах. Мартін Делані, що стояв біля витоків чорного націоналізму в Америці, а також Едвард Блайден дали розвиток ранній формі панафриканської думки [36].

На базі панафриканізму також було засновано загальнокультурний та літературний рух афроамериканців і представників Карибського басейну – «Гарлемське відродження» (1919–1930). «Зеніт розквіту негрської літератури» – так називав його афроамериканський письменник і дипломат Джеймс Велдон Джонсон [37].

У 1940–1950-х рр. відбулася еволюція негритюду від літературно-філософської течії до ідеологічної і філософської теорії. А після проголошення незалежності африканських країн негритюд утратив свою актуальність.

Згодом, в міру розвитку національно-визвольного руху та антиколоніальної боротьби, ідея африканської єдності починає набувати загальноконтинентального правового формату.

Отже, panafricanism – ідейно-політичний рух, що виник на рубежі XIX – XX ст. в середовищі афроамериканської інтелігенції. Він став реакцією на колоніальне поневолення африканських негрів і расову дискримінацію негрів – нащадків африканських рабів в Америці. У період його зародження головним і основним завданням була боротьба за забезпечення прав осіб негритянського походження незалежно від місця проживання. Згодом, panafricanism був пов'язаний з вимогою представників африканських суспільно-політичних рухів про надання незалежності африканським країнам. Еволюція panafricanismu полягала в тому, що, по-перше, він дедалі більше концентрував свої зусилля на суто африканських проблемах, по-друге, поширював сферу своєї діяльності на всі народи Африки.

Panafricanism став тим «позитивним націоналізмом» в континентальному масштабі, який дозволив африканським країнам та народам усвідомити необхідність єднання та взаємодії заради звільнення з-під колоніального гніту та подальшого розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Олійник Ю.І. Африка: українські інтереси vs російський вплив. *Стратегічна панорама*. 2022. № 1. С. 59–65.
2. Ajala A. Pan-Africanism: Evolution, Progress, and Prospects. London: St. Martin's Press, 1973. 442 p.
3. Adi H. Pan-Africanism: A History. London: Bloomsbury Academic, 2018. 312 p.
4. Shepperson G. Pan-Africanism and "Pan-Africanism": Some Historical Notes. *Phylon*. 1962. Vol. 23. No. 4. P. 346–358.
5. Geiss I. Pan-Africanism. *Journal of Contemporary History*. 1969. Vol. 4, No. 1. P. 187–200.
6. Guest J. C. Old and New Pan-Africanism Vis-à-Vis Regional Integration: Lessons for Dealing with the Challenges of Globalization. *Africa and Globalization* / Ed. K. T. Setiloane, A. K. Bangura. London: Palgrave Macmillan Cham, 2020. P. 239–259.
7. Esedebe P. O. Pan-Africanism: The Idea and Movement, 1776–1991. Washington: Howard University Press, 1994. 295 p.
8. Esedebe P. O. Origins and Meaning of Pan-Africanism. *Présence Africaine*. 1970. № 73. P. 109–110.
9. Martin T. Pan-African Connection: From Slavery to Garvey and Beyond. Dover: Majority Press, 1984. 262 p.
10. Martin G. African Political Thought. Springer, 2012. 215 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=rqYEhtONIBgC&redir_esc=y
11. Гура В.К. Політичні процеси, державний устрій та суспільний прогрес у країнах Субсахарської Африки: проблеми і перспективи продуктивної сумісності. *Дослідження світової політики: Збірник наукових праць*. 2004. Випуск 30. С. 38–74.

12. Гуцало С.С. Інтеграційні процеси у регіоні Північної Африки: витоки, етапи, особливості сучасного етапу. *Дослідження світової політики: Збірник наукових праць*. 2004. Випуск 30. С. 3–23.
13. Княздвірська К.О. Вплив ідейно-політичної спадщини panaфриканського національно-визвольного руху на організаційне оформлення єдності незалежних африканських держав. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: збірник наукових праць*. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Вид-во «Фенікс», 2013. С. 362–371.
14. Routledge Handbook of Pan-Africanism / Ed. by R. Rabaka. L.: Routledge, 2020. 568 p.
15. The Boston Plan. Africans in America. URL: <https://www.pbs.org/wgbh/aia/part2/2h59t.html>
16. Thomas L. D. Rise to be a People: A Biography of Paul Cuffe. Champaign: University of Illinois Press, 1986. 187 p.
17. Gates Jr. H.L. Who Led the First Back-to-Africa Effort? URL: <https://www.pbs.org/wnet/african-americans-many-rivers-to-cross/history/who-led-the-1stback-to-africa-effort/>
18. Petition signed by John Cuffe and Paul Cuffe regarding taxation. *The Smithsonian Institution*. URL: https://edan.si.edu/transcription/pdf_files/26310.pdf
19. Holden E. Blyden of Liberia. An account of the life and labors of E. W. Blyden as recorded in letters and in print. New York: Vantage Press, 1966. 1040 p.
20. Sherwood M. Origins of Pan-Africanism: Henry Sylvester Williams, Africa and the African diaspora. New York, London, 2011. 372 p. file:///C:/Users/1/Downloads/9780203840375_previewpdf.pdf
21. Noble F. P. The Chicago congress on Africa. Chicago III: Congress of Africa Publications, 1894. 279 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=iau.31858034843320&view=1up&seq=11&q1=pan>
22. Дюбуа У. Африка. М.: Наука, 1961. 453 с.
23. Fryer P. Staying Power: The History of Black People in Britain. London: Pluto Press, 1984. 648 p.
24. The Pan-African congresses, 1900 – 1945. URL: <https://www.blackpast.org/GLOBAL-AFRICAN-HISTORY/PAN-AFRICAN-CONGRESSES-1900-1945/>
25. Перша Панафриканська конференція. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/First_Pan-African_Conference
26. Тузмухамедов Р.А. Организация африканского единства. М.: Международные отношения, 1965. 193 с.
27. The African communist. 1963. № 15. P. 17–22.
28. A Quarter Review of the Negro Freedom Movement. 1965. Winter. P. 182–187.
29. Документи panaфриканського руху. *Раси и народы*. М.: Наука, 1977. 134 с.
30. Нкрума К. Африка должна объединиться. М.: Прогресс, 1964. 311 с.
31. Негритюд. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%8E%D0%B4>
32. Sáez P. G. From Negritude to Realism. 2000. URL: <http://www.afrol.com/features/11117>
33. Літературознавча енциклопедія. Т. 2. К.: Академія, 2007. 623 с.
34. Problematising the African Renaissance / Ed. by Maloka E., Le Roux E. Pretoria, 2000. 92 p.
35. Chevrier J. La littérature nègre. Paris: Armand Colin/HER, 1999. 300 p.
36. Ormerod B. The Martinican concept of “creoleness”: A multiracial redefinition of culture. URL: <http://motspluriels.arts.uwa.edu.au/MP798bo.html>
37. Столяренко М. Негритюд як пошук самобутності у франкомовній літературі Карибських островів. *Всесвіт*. 2010. № 3-4, березень-квітень. URL: <https://vpered.wordpress.com/2011/02/10/stolyarenko-negritude/>

References

1. Oliinyk, Yu.I. (2022). Afryka: ukrainski interesy vs rosiiskyi vplyv. *Stratehichna panorama*, 1, pp. 59–65. [In Ukrainian].
2. Ajala, A. (1973). *Pan-Africanism: Evolution, Progress, and Prospects*. London: St. Martin's Press. [In English].
3. Adi, H. (2018). *Pan-Africanism: A History*. London: Bloomsbury Academic. [In English].
4. Shepperson, G. (1962). Pan-Africanism and "Pan-Africanism": Some Historical Notes. *Phylon*, Vol. 23, No. 4, pp. 346–358. [In English].
5. Geiss, I. (1969). Pan-Africanism. *Journal of Contemporary History*, Vol. 4, No. 1, pp. 187–200. [In English].
6. Guest, J. C. (2020). Old and New Pan-Africanism Vis-à-Vis Regional Integration: Lessons for Dealing with the Challenges of Globalization. *Africa and Globalization* / Ed. K.T. Setiloane, A.K. Bangura. London: Palgrave Macmillan Cham, pp. 239–259. [In English].
7. Esedebe, P.O. (1994). *Pan-Africanism: The Idea and Movement, 1776–1991*. Washington: Howard University Press. [In English].
8. Esedebe, P.O. (1970). Origins and Meaning of Pan-Africanism. *Présence Africaine*, 73, pp. 109–110. [In English].
9. Martin, T. (1984). *Pan-African Connection: From Slavery to Garvey and Beyond*. Dover: Majority Press. [In English].
10. Martin, G. (2012). *African Political Thought*. Springer. [Online]. Available from: https://books.google.com.ua/books?id=rqYEhtONIBgC&redir_esc=y [In English].
11. Hura, V.K. (2004). Politychni protsesy, derzhavnyi ustroi ta suspilnyi prohres u krainakh Subsaharskoi Afryky: problemy i perspektyvy produktyvnoi sumisnosti. *Doslidzhennia svitovoi polityky: Zbirnyk naukovykh prats*, 30, pp. 38–74. [In Ukrainian].
12. Hutsalo, S.Ye. (2005). Intehrsatsiini protsesy u rehioni Pivnichnoi Afryky: vytoky, etapy, osoblyvosti suchasnoho etapu. *Doslidzhennia svitovoi polityky: Zbirnyk naukovykh prats*, 30, pp. 3–23. [In Ukrainian].
13. Kniazhdvirska, K.O. (2013). Vplyv ideino-politychnoi spadshchyny panaafrykanskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu na orhanizatsiine oformlennia yednosti nezaleznykh afrykanskykh derzhav. *Aktualni problemy vsesvitnoi istorii: aksiolohichni ta kulturno-istorychni zasady derzhavotvorennia: zbirnyk naukovykh prats*. Derzhavna ustanova "Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy". Kyiv: Vyd-vo "Feniks", pp. 362–371. [In Ukrainian].
14. Rabaka, R. (ed.) (2020). *Routledge Handbook of Pan-Africanism*. L.: Routledge. [In English].
15. The Boston Plan. Africans in America. [Online]. Available from: <https://www.pbs.org/wgbh/aia/part2/2h59t.html> [In English].
16. Thomas, L.D. (1986). *Rise to be a People: A Biography of Paul Cuffe*. Champaign: University of Illinois Press. [In English].
17. Gates, Jr. H.L. Who Led the First Back-to-Africa Effort? [Online]. Available from: <https://www.pbs.org/wnet/african-americans-many-rivers-to-cross/history/who-led-the-1stback-to-africa-effort/> [In English].
18. Petition signed by John Cuffe and Paul Cuffe regarding taxation. *The Smithsonian Institution*. [Online]. Available from: https://edan.si.edu/transcription/pdf_files/26310.pdf [In English].
19. Holden, E. (1966). *Blyden of Liberia. An account of the life and labors of E. W. Blyden as recorded in letters and in print*. New York: Vantage Press. [In English].
20. Sherwood, M. (2011). *Origins of Pan-Africanism : Henry Sylvester Williams, Africa and the African diaspora*. New York, London. [Online]. Available from: file:///C:/Users/1/Downloads/9780203840375_previewpdf.pdf [In English].
21. Noble, F. P. (1984). The Chicago congress on Africa. Chicago III: Congress of Africa Publications. [Online]. Available from: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=iau.31858034843320&view=1up&seq=11&q1=pan> [In English].

22. Dyubua, U. (1961). *Afrika*. Moskva: Nauka. [In Russian].
23. Fryer, P. (1984). *Staying Power: The History of Black People in Britain*. London: Pluto Press. [In English].
24. The Pan-African congresses, 1900 – 1945. [Online]. Available from: <https://www.blackpast.org/GLOBAL-AFRICAN-HISTORY/PAN-AFRICAN-CONGRESSES-1900-1945/> [In English].
25. Persha Panafrykanska konferentsiia. [Online]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/First_Pan-African_Conference [In Ukrainian].
26. Tuzmukhamedov, R.A. (1965). *Organizatsiya afrikanського yedinstva*. Moskva: Mezhdunarodnie otnosheniya. [In Russian].
27. (1963). *The African communist*, 15, pp. 17–22. [In English].
28. (1965). *A Quarter Review of the Negro Freedom Movement*, Winter, pp. 182–187. [In English].
29. Dokumenti panafrikanського dvizheniya (1977). *Rasi i narodi*. Moskva: Nauka. [In Russian].
30. Nkruma, K. (1964). *Afrika dolzhna obedinitsya*. Moskva: Progress. [In Russian].
31. Negrityud. [Online]. Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%8E%D0%B4> [In Russian].
32. Sáez, P. G. (2000). *From Negritude to Realism*. [Online]. Available from: <http://www.afrol.com/features/11117> [In English].
33. *Literaturoznavcha entsyklopediia* (2007). T. 2. Kyiv: Akademiia. [In Ukrainian].
34. Maloka, E & le Roux, E. (eds) (2000). *Problematising the African Renaissance*. Pretoria. [In English].
35. Chevrier, J. (1999). *La littérature nègre*. Paris: Armand Colin/HER. [In French].
36. Ormerod, B. The Martinican concept of “creoleness”: A multiracial redefinition of culture. [Online]. Available from: <http://motspluriels.arts.uwa.edu.au/MP798bo.html> [In English].
37. Stoliarenko, M. (2010). Nehrytiud yak poshuk samobutnosti u frankomovnii literaturi Karybskykh ostroviv. *Vsesvit*, 3-4, berezen-kviten. [Online]. Available from: <https://vpered.wordpress.com/2011/02/10/stoliarenko-negritude/> [In Ukrainian].

Sviashchenko Z., Skrypnyk O. Pan-Africanism – the First Ideological and Political Movement in Africa: Origin and Development at the End of the 19th – First Half of the 20th Century.

The article is devoted to the study of the first ideological and political movement in Africa – Pan-Africanism, its origin and development in the late 19th and early 20th centuries. Its geographical and chronological framework has been clarified. It has been proven that Pan-Africanism originated from the initiative of the African diaspora in the late 19th and early 20th centuries. The 18th century is rather a stage of the awakening of Pan-African thought, the emergence of trends, within which a complex of ideas began to take shape, which later formed the conceptual core of this movement. It is emphasized that the ideological framework of Pan-Africanism began to be constructed precisely in the United States. Attention is paid to the influence of abolitionism and emigrationism on the development of the ideas of Pan-Africanism. Attention is drawn to the fact that, despite the diversity and debatability of definitions, most researchers tend to see Pan-Africanism as having at least two interpenetrating components: an intellectual tradition and a socio-political movement.

The decisions of the London Pan-African Conference of 1900, which will forever remain a landmark event, during which the goals and values of the movement were declared, as well as the Pan-African Congresses (1919, 1921, 1923, 1927, 1945), which contributed to raising international awareness of racism and colonialism, and laid the foundation for the political independence of African nations, are characterized. Attention is paid to the literary, philosophical and political movement “Negrity”, which became a certain branch of Pan-Africanism and was aimed at the cultural self-affirmation of all people of Africa and people of African descent.

It is concluded that Pan-Africanism became the “positive nationalism” on a continental scale that allowed African countries and peoples to realize the need for unity and cooperation for the sake of liberation from colonial oppression and further development.

Keywords: Africa, the USA, Pan-Africanism, African-Americans, Pan-African congresses, “negritude”.